

DİŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KURULU
FOREIGN ECONOMIC RELATIONS BOARD

DEİK / ULUSLARARASI TEKNİK MÜŞAVİRLİK İŞ KONSEYİ

FAS TEKNİK MÜŞAVİRLİK HEYETİ

8 – 12 MAYIS 2016, RABAT, KAZABLANKA, FAS

Sonuç Raporu

Türkiye'nin 2023 hedefleri kapsamında hizmet ihracatının en önemli kalemlerinden biri olan teknik müşavirlik sektörünün yurtdışında daha etkin hale gelmesi için DEİK Sektörel İş Konseyleri altında Kasım 2013'ten beri faaliyet gösteren Uluslararası Teknik Müşavirlik İş Konseyi 8-12 Mayıs 2016 tarihleri arasında, T.C. Ekonomi Bakanlığı destekleriyle Fas'ın Rabat ve Kazablanka şehirlerine teknik müşavirlik heyeti düzenledi. Ziyaret kapsamında çeşitli Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile görüşmeler yapılarak Türk teknik müşavirlik firmalarının Fas'ta iş yapabilme olanakları hakkında fikir paylaşımında bulunuldu ve İş Konseyi üye firmalarının deneyimleri, uzmanlıkları ve iş yapabilme becerileri hakkında bilgiler verildi.

T.C. Rabat Büyükelçisi Sn. Ethem Barkan Öz'ün destekleri, T.C. Rabat Ticaret Müşaviri Önder Duman ve T.C. Kazablanka Ticaret Müşaviri Gökhan Üsküdar tarafından yapılan organizasyonla gerçekleştirilen ziyarete, Ekonomi Bakanlığı Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürü Uğur Öztürk'ün başkanlığında, DEİK Uluslararası Teknik Müşavirlik İş Konseyi Yürütme Kurulu Başkanı Demir İnöz ve Türkiye'nin önde gelen 6 teknik müşavirlik firmasının temsilcileri katıldı.

Bu ziyaretin sonucunda Türk teknik müşavirlik firmalarının Fas firmaları ile çeşitli konularda hem Fas'ta hem de Afrika coğrafyası başta olmak üzere üçüncü ülkelerde işbirliği yapabilecekleri, Türk yatırımcıları ve müteahhitlik firmaları ile birlikte Mühendislik-Satın alma-İnşaat (EPC) tipi sözleşmelerde yer alabilecekleri tespit edildi. Özellikle Fas'ın güneyinde yer alan "Fas Sahrası" bölgesinde 2030 yılına kadar büyük altyapı projelerinin gerçekleştirileceği, bu projelerin Türk teknik müşavirlik ve müteahhitlik firmaları ile yatırımcıları açısından yeni iş fırsatları yaratabileceği değerlendirildi.

DEİK / ULUSLARARASI TEKNİK MÜŞAVİRLİK İŞ KONSEYİ

FAS TEKNİK MÜŞAVİRLİK HEYETİ TEMSİLCİLERİ

T.C. Ekonomi Bakanlığı

1 Uğur Öztürk Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler G. M. Genel Müdürü

2 Sezgin Taşkın SBYYH Genel Müdürlüğü, Dış Ticaret Uzman Yardımcısı

DEİK / Uluslararası Teknik Müşavirlik İş Konseyi

1 Demir İnözü DEİK UTM İş Konseyi Başkanı / TürkMMMB Başkan Yardımcısı / Temelsu Uluslararası Müh. Hiz. A.Ş. YKB

2 Yunus Çolakoğlu DEİK UTM İş Konseyi YK Üyesi / Tabanlıoğlu Mimarlık İş Geliştirme Müdürü

3 Mustafa Özatay Su-Yapı Mühendislik ve Müşavirlik A.Ş. YKB

4 Tolga Akın Su-Yapı Mühendislik ve Müşavirlik A.Ş. İş Geliştirme Mühendisi

5 Enis Emre Gelgin Botek Boğaziçi Teknik Müşavirlik A.Ş. YK Üyesi

6 İsa Akın Arıca Temelsu Uluslararası Mühendislik Hizmetleri A.Ş. Kuzey Afrika Sorumlusu

7 Mete Baykır Yüksel Proje Uluslararası A.Ş. GMY

8 Cem Aker DOLSAR Mühendislik A.Ş. Uluslararası Projeler Koordinatörü

9 Eren Paykal DEİK Bölge Koordinatörü

10 Nil Osmanoğlu DEİK İş Konseyleri Koordinatör Yrd.

ZİYARET KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALAR

8 Mayıs 2016

Fas Ülke Sunumu ve Ülke Hakkında Genel Bilgiler

Rabat Tour Hassan Hotel’de gerçekleştirilen toplantı kapsamında Rabat ve Kazablanka Ticaret Müşavirleri tarafından ülkenin genel ekonomik durumu, müteahhitlik ve teknik müşavirlik hizmetleri kapsamında sunumlar gerçekleştirildi. Ülkenin siyasi ve ekonomik yapılanmasının yanı sıra müteahhitlik ve teknik müşavirlik hizmetlerine yönelik öne çıkan konular şunlardır:

- 788 yılından itibaren kurulu bir monarşik düzen mevcut. Dünyada Japonlardan sonra en eski ikinci Krallık olarak kabul edilmekte. 1956 yılında Fransa ve İspanya’dan bağımsızlığını kazandı. Ülke, anayasal ve demokratik monarşi ile yönetilmekte. 1999 yılından beri Fas Kralı VI. Mohammed. 16 tane bölgesel yönetim var ve 35 milyon nüfusa sahip.
- Bölgenin en stabil ülkesi olarak kabul görmekte. 2010 yılında yaşanan Arap Baharı kapsamında bazı gösteriler olsa da Kral’ın gerçekleştirdiği reformlarla ayaklanmaların önüne geçildi. Arap Baharı sonrasında da bölgede direkt yatırım en çok çeken ülke olarak öne çıkmakta.
- Kredibilitesi yüksek bir ülke. Cari açık her yıl artmasına rağmen Kral’ın ikili ilişkileri iyi olması sebebiyle kaynak bulmakta sorun yaşanmamakta.
- 2001 yılından itibaren GSMH büyümesi %4-%5 bandında gerçekleşmekte. 2016-2020 GSYİH büyümesinin %3,5 bandında olması öngörülmüyor.
- KDV: %20, gelir vergisi %0-%38 arasında, kurumlar vergisi: %30, ortalama toplam vergi yükü: %49,1
- Fas, 2020 yılında esnek kura geçmek için çalışmalar yürütüyor.
- Kar transferi bankalardan yapılabilmektedir ancak bankalar bu kapsamda %10-%15 arasında masraf çıkarmaktadır.
- Yabancı personel çalıştırmak için Fas İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun izni istenmekte. Bu süreç biraz zaman almakta ve zorlayıcı olabilmekte. 1 yabancı personel için 10 yerli personel çalıştırma zorunluluğu var. Ülkede kalifiye eleman bulmak konusunda sıkıntılar yaşanabilmekte.
- Ülkede ciddi oranda kayıt dışı ekonomi söz konusu. Ancak diğer MENA ülkelerine göre yozlaşma çok daha az; Kralın bu kapsamda ağır yaptırımları mevcut.
- Ülkede liberal sistem hakim. Fosfat, toptan sebze meyve dağıtımı, atık yönetimi gibi bazı sektörler devlet tekelinde olmasına rağmen genel anlamda ülke özel yatırıma açık.
- Hizmetler sektörü Gayrisafi Milli Hasıla’nın %60’ını oluşturmakta.
 - Tarım sektöründe 4 milyon; İnşaat sektöründe 1 milyon kişinin istihdamı sağlanıyor.
- Altyapısı en gelişmiş Kuzey Afrika ülkesi; tüm Afrika bölgesinde 2. Sırada yer alıyor.

- Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Tunus, Ürdün, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşmaları mevcut
- Cebelitarık bölgesindeki Tangiers limanının ve serbest bölgesinin yenilenmesi le kapasiteleri arttırıldı ve hali hazırda en aktif liman haline geldi. Doğu Afrika'ya bu bölgeden ticaretin yaygınlaştırılma çalışmaları var
- Sektörel stratejiler hazırlanmış durumda. Buna göre;
 - Sanayi: 2014 yılında hazırlanan stratejiye göre 2020 yılında tüm GSMH'nin %23'ünü oluşturması, 500.000 istihdam yaratılması
 - Tarım: 2008'de hazırlanan stratejiye göre 2020 yılına kadar GSMH'ye 10 milyar dolar ekstra katkı sağlaması
 - Turizm: 2010'da hazırlanan stratejiye göre turizm gelirlerinin 6 milyar dolardan 2020 yılında 17 milyar dolar çıkması. 20 milyon turist gelmesi ve 200.000 yataklık yatırım yapılması. Fas şu anda Afrika'daki 1. Destinasyon olarak görülmekte, hedefleri dünyadaki ilk 20 ülkeden biri olmak. Bu kapsamda yatırım programları uygulanıyor ve ciddi teşvikler mevcut.
 - Enerji: 2009 ve 2010'da hazırlanan stratejilere göre 2020 yılında ulusal enerji üretiminin %40'ının yenilenebilir enerjiden sağlanması. 2.000 MW güneş enerjisi ve 2.000 MW rüzgar enerjisi kapasitesine ulaşılması. Ayrıca, siyasi olarak sorunlu bölge olan "Fas Sahrası"nda rezervlerin olduğu biliniyor ancak politik sebeplerden dolayı şu anda kullanılamıyor. Ülke enerjide ithalata bağımlı.
- Fas Kralının vizyonu çerçevesinde ülkenin "Afrika'nın Lideri" konumuna gelmesi hedeflenmektedir. Fas tarafından Afrika kıtasına yapılan yatırımlar 800 milyon dolar değerindedir. Bu da Fas'ı Güney Afrika'nın ardından ikinci sıraya konumlandırmaktadır. Fas, yabancı şirketler tarafından Sahra Altı Afrika faaliyetleri kapsamında bir platform olarak görülmektedir. Avrupalı firmalar için ülke Afrika'daki üretim üsleri haline gelmeye başladı.
 - 2015 yılı itibariyle tekstil sektöründe ihracat seviyesi 3,5 milyar dolar. Birçok Avrupalı markalar Tangier ve Kazablanka şehirlerini konfeksiyon üsleri haline getirmiş durumdadır
 - Otomotiv sektöründe 4 milyar dolar ihracat var. Renault'un Tangier'de fabrikası mevcut, Peugeot inşa aşamasında.
 - Havacılık ve uzay sanayinde ihracat 700 milyon dolar seviyesinde. Kazablanka Serbest Bölgesinde Boeing gibi 100'e yakın firma faaliyet gösteriyor. 2020'de bu sayının 200'e çıkartılması hedefi var.
 - Balıkçılık sektöründe ihracat 1,8 milyar dolar seviyesinde
- İnşaat sektörü GSMH'nin %7'sine tekabül ediyor ve 1 milyon kişiye istihdam sağlıyor. 800 bin konut açığı mevcut; planlanan ise 170 bin konut civarında. 2016-2022 müteahhitlik sektörü büyüme oranı %3 bandında öngörülmekte. İhale dokümanları Fransızca yayınlanıyor.

- Türk müteahhitlik ve teknik müşavirlik firmaları bugüne kadar Fas'ta 3,6 milyar dolar değerinde 50 proje üstlendi. Teknik müşavirlik firmalarının payı ise sadece 15 milyon dolar değerindeki 6 projedir.
- Kazablanka Tramvayı, Tanger-Kenitra ve Tanger-Kazablanka hızlı tren projeleri Türk firmalarınca gerçekleştirildi. Türk müteahhitlik firmaları başarıyla tamamladıkları işler sebebiyle Fas'ta saygınlık görmektedir.
- Fas'ta karayolu, tünel, köprü alanında 1,4 milyar dolar değerinde 23 proje Türk firmalarınca gerçekleştirildi.
- Türk firmalarının Fas'ta gerçekleştirdikleri yatırımlar 250 milyon dolardır.
- Türk Malı amblemlili markalar kalitesiyle Faslılar tarafından tercih edilmekte

T.C. Rabat Büyükelçisi Sn. Ethem Barkan Öz tarafından Heyet Onuruna Düzenlenen Akşam Yemeği

Heyet, ziyaretin ilk akşamında T.C. Rabat Büyükelçisi Sn. Ethem Barkan Öz'ün vermiş olduğu akşam yemeğine katıldı.

9 Mayıs 2016 Pazartesi, Rabat

Fas Teknik Müşavirler Federasyonu – FMCI ile Toplantı

FMCI Katılımcıları

1	Moncef Ziyani	FMCI Başkanı, CID Şirketi Genel Müdürü
2	Nabil Benazzouz	FMCI Başkan Yrd., IDAFA Şirketi Genel Müdürü
3	Amine Amar	CID, Uluslararası İş Geliştirme Direktörü
4	El Mostapha Chihani	CID, Su ve Tarım Bölümü
5	Ahmed Chalabi	CID, İçme Suyu ve Çevre Bölümü
6	Hicham Slimani	Smalia Structure, Kıdemli Proje Yöneticisi
7	Mohammed Ben El Labotest, Teknik Müşavir Mamoune	

Fas Teknik Müşavirler Federasyonu Başkanı, Başkan Yardımcısı ve Federasyona üye firma yetkilileri ile CID firmasının Teknopolis ofisinde toplantı gerçekleştirildi. Karşılıklı görüş alışverişinde bulunuldu ve UTM İş Konseyi üyesi firmaların deneyimlerini gösterir sunumlar yapıldı.

FMCI 1976 yılında kurulmuş olup 200 üyeye sahip bir federasyon. 7 adet bölgesel ve 3 adet sektörel birlik (Building, IT ve Civil Laboratories) organizasyon içinde yer alıyor. FMCI aynı zamanda, FIDIC, GAMA, FCIC ve FCAA (Federation of African and Arab Consultants) kuruluşlarına üye.

Teknik müşavirlik sektörünün Fas'ta hızla büyümekte olduğu ve hali hazırda küçük ölçekli firmalar ağırlıkta olmak üzere 800 mühendislik firması olduğu ifade edildi. Bu firmalar Rabat ve Kazablanka şehirlerinde yerleşik.

Ülkede faaliyet gösteren mimarlık ve mühendislik firmalarının birbirinden farklı firmalar olması zorunluluğu var. Firmalar faaliyetleri kapsamında birini seçmek durumundalar. Aynı şekilde, elektrik, mekanik, inşaat betonarme işlerini de aynı firmanın yapması mümkün değil, her biri için ayrı lisans alınması ve farklı firmalar kurulması gerekli.

İhaleler Arapça ve Fransızca dillerinde yayınlanmakta ancak, mühendislik dili olarak sadece Fransızca kullanılmakta. Bu kapsamda, Fransızca bilen mühendisin firmaların bünyesinde bulunması gerekmekte.

Ülkede kamu ihalelerinin oldukça önemli olduğu ve ihale değerlendirmelerinde "Quality and Cost Based Selection" ve "Cost Based Selection" yöntemlerinin uygulandığı bilgisi paylaşıldı. Yerli firmaların yabancı firmalar karşısında %15'lik fiyat avantajına sahip. Kamu ihalelerine katılabilmek için "Ulusal Komite" tarafından verilen lisansa ihtiyaç duyulmakta. FMCI, "Ulusal Komite"nin üyeleri arasında yer almakta. Bazı işler için firmaların Fas Devletinden yeterlilik onayı alması gerekmekte.

Açık bir pazar ve rekabet oldukça yüksek. Faslı mühendislik firmaları oldukça yetkin, dolayısıyla yabancı firmalar için pazara giriş pek kolay değil. Örneğin finansmanın Avrupa Birliği tarafından karşılandığı projelerde AB üyesi ülkelerin firmaları ile işbirliği yapmak zorunda kaldıkları için işbirliğine yönelmekte. Binalar, Hidrolik Yapılar, Sulama Projeleri, Yollar & Köprüler konularındaki teknik müşavirlik hizmetlerini %100 yerli firmalar yapabilmekte. Kentsel Hidrolik Projelerini (Su, atıksu ve yağmur suyu projeleri- yani Urban Hydraulics) %90 oranında yerli firmalar kendi kapasiteleriyle yapabilmekte. Bazı yüksek kapasiteli su ve atıksu arıtma tesislerinde yeni teknolojiler ve proses konularında yabancı firmalara ihtiyaç duyulmakta. Limanlar, havaalanları ve demiryollarında %30 oranında yabancı katkısı gerekmekte.

Bu kapsamda, Türk ve Faslı firmalar için işbirliği – joint venture kurmak oldukça faydalı olacaktır. Yerli firmalar sadece teknik konularda değil, teknoloji, standartlar, teknik şartnameler ve fiyatlar konusunda ciddi katkılar sağlayabilir. Buna ek olarak Faslı firmalar Fas dışında Batı Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde aktif olarak faaliyet göstermekte. 3. Ülkelerde işbirliği özellikle değerlendirilebilir.

Otoyollar, havalimanları ve enerji konusunda PPP projeleri gerçekleştirilecek. Ayrıca ülkede su kaynakları; pompa istasyonları, içme suyu ve atık su; altyapısı kapsamında ciddi yatırımlar yapılacak. Ulaşım projeleri, Fas'ı Batı ve Güney Afrika'ya bağlayacak şekilde gerçekleştirilecek.

1982 yılında kurulan CID firmasının bünyesinde 200'ü mühendis yaklaşık 400 personel çalışmaktadır. Su yapıları, deniz yapıları, büyük barajlar, raylı kent içi ulaşım sistemleri, demiryolları, su, atıksu, çevresel etki değerlendirme konularında deneyimleri var. Yıllık ortalama ciroları 13 milyon Euro. Batı Afrika, Ortadoğu, Güney Avrupa bölgelerinde olmak üzere toplam 20 ülkede deneyimleri var.

Labotest firmasının bünyesinde 200 personel çalışmakta. Firma bayındırlık işlerinde faal olup laboratuvarlarında en modern tekniklerle çalışmalar yapmaktalar.

Invest in Morocco ile Toplantı

Invest in Morocco Katılımcıları

1	Hicham Boudraa	Vekil CEO
2	M'Hamed Ben Mokhtar	İş Geliştirme Sorumlusu, Otomotiv Sektörü
3	Ayda Fathi	Kalkınma ve Stratejik Pazarlama Yönetici Vekili

Fas Yatırım Kalkınma Ajansı, Fas Kralı tarafından özel yetkiyle kurulmuş olup Bakanlar Kurunun üzerinde yetkilere sahiptir ve Fas'ta yapılacak yatırımları düzenler.

Politik ve güvenlik riskleri oldukça düşük ve yabancılar için kısıtlamalar yok. Uluslararası firmaların ülkeye yatırımlarını çekebilmek adına özel statülü bölgeler tasarlanmakta ve devlet tarafından yabancı yatırımlar için çeşitli teşvik mekanizmaları geliştirilmekte. Özellikle otomobil, havacılık ve yüksek teknoloji üretimi kapsamında Kral özel görüşmeler gerçekleştirmekte. Türkiye'den çeşitli sektörlerde yatırımcıları çekmeyi arzulamaktalar.

Enerji, Doğal Kaynaklar, Su ve Çevre Bakanlığı ile Toplantı

Enerji, Doğal Kaynaklar, Su ve Çevre Bakanlığı Katılımcıları

1	Abderrahim El Hafidi	Genel Sekreter, Enerji Doğal Kaynaklar Departmanı
2	Mohammed Soulaïmani	Direktör, Yakıtlar
3	Lahcen Amarof	Doğalgaz ve Fosil Yakıtlar Daire Başkanı

Bakanlıklarda Genel Sekreter'in Bakan Yardımcısı düzeyinde olduğu bilgisi paylaşıldı.

Ülkede doğalgaz ve petrol kaynağı bulunmadığı için enerjiyi ithal etmekte ve enerji tüketiminin %95'i dışardan karşılanmaktadır. Bu kapsamda enerji yatırım programları yürütülmektedir. Enerjiye bağımlılığı azaltıp arzı arttırmayı amaçlamaktalar, bunu da yerli enerji kaynaklarını arttırarak yapmaya planlıyorlar.

Özellikle doğalgaz projeleri için 4,6 milyar dolar bütçe ayrılmış durumdadır. Bu sektördeki ihalelere 96 firma katılmış olup katılan firmaların %5'ini Türk firmalar oluşturmaktadır. Yeni bir doğalgaz boru hattının gündemde olduğu ve bu proje ile ilgili ihalelerin Aralık 2016 tarihine dek netleşeceği belirtildi. Söz konusu projenin kapasitesinin 18 Bcm olacağı ve bu hattın Cezayir'den alınan doğalgazı İspanya'ya ulaştıracığı ifade edildi. Bu doğalgazın LNG olarak taşınması ve bu kapsamda gazı sıvılaştırmak amacıyla büyük kapasiteli bir çevrim santralini yapılması planlanmaktadır. Bu LNG hattı ile birlikte hattan beslenecek 2400 MW kapasiteli elektrik çevrim santralini yapılacağı ve bu santralden elde edilen elektrik enerjisi ile yenilenebilir enerjiden elde edilecek enerjinin dengeleneceği belirtildi.

Enerji stratejileri kapsamında yenilenebilir enerjiye odaklanmış durumdalar. Yenilenebilir enerji kaynakları açısından yüksek potansiyele sahip bir ülke. Örneğin günlük güneş enerjisi potansiyeli her m2 için 6,5 kw/h. 2020 yılı itibariyle kurulu enerji tesislerinin %42'sini yenilenebilir enerjiye yönelik tesislerin oluşturmasını hedefliyorlar. 2030'a kadar bu oranın %52'ye ulaşması planlanıyor. Bu oranın %20'sini rüzgar, %20'sini güneş, %12'sini HES'ler oluşturacak. Bu kapsamda yaklaşık 40 milyar dolar

yatırım yapılması ve bu yatırımların PPP modeli ile gerçekleştirilmesi planlanıyor. Bu hususta Türk müteahhitlik firmalarından GAMA, ENKA, STFA ve Tekfen ile iletişimde olduklarını belirtildi.

Ülkede hali hazırda 140 tane baraj mevcut. 464 MW gücünde bir pompa depolamalı HES mevcut. Bu yılın sonuna kadar yeni pompa depolamalı hidroelektrik santraller (pumped storage plants) ihalesi için ön yeterlik başvurularını değerlendirecekler. Ayrıca deniz suyunun transferi, pompalaması ve depolaması hususunda Haziran 2016 içerisinde yeni bir programın devreye girmesi planlanıyor.

2016 yılının sonuna kadar “Bağımsız Enerji Düzenleme Kurumu” oluşturulması hedeflenmektedir.

Fas Otoyolları Ulusal Şirketi ile Toplantı (Autoroutes du Maroc - ADM)

Fas Otoyolları Ulusal Şirketi Katılımcıları

1

Idrissi Aouad Youssef

Operasyonlar Bölüm Müdürü

Türk müteahhitlik firmalarının dünya çapında üstlenmiş olduğu 39 milyar dolar tutarındaki yol projelerinin 1,4 milyar dolara tekabül eden 23 proje Fas'ta gerçekleştirildi. Türk firmalarından Makyol, Nurol, Doğuş ve Tekfen'in bugüne dek yol inşaatlarında görev aldığı ve yüksek kalite hizmetler sağladığı yetkililer tarafından belirtildi.

ADM 1998 yılında kurulmuş olup Kral tarafından devletin yollarını yapmakla görevlendirilen yarı özel devlet şirkettir. Devletle yaptığı anlaşmalar doğrultusunda yol inşaatlarının gerçekleştirilmesini sağlıyor. Maliye Bakanlığı ve Ulaştırma Bakanlığı programa karar veriyor. Ulaştırma Bakanlığı ön projeyi hazırladıktan sonra ADM şirketine işi devrediyor ve uygulama projelerini ADM uluslararası ihaleler yoluyla hazırlatıyor. Uzmanlıklara göre ayrıca ihaleler açılıyor. Örneğin tünellerde elektrik, elektromekanik için ayrı ihalelere çıkılıyor. Anahtar teslimde en iyi hizmeti alamayacaklarını, ayrı ayrı ihaleler gerçekleştirmenin kaliteyi arttıracaklarını düşünüyorlar. Uluslararası ihalelerde Fransız ihale sistemi geçerli oluyor. İhaleleri iki aşamadan oluşuyor. Ön seçimde malzeme, deneyim gibi kıstasları; ikinci aşamada fiyat teklifini göz önüne alıyorlar. İnşaat esnasında ADM denetliyor ve inşaat

kontrolörü gibi davranıyor; Mühendislik Bürosundan bir yetkili proje takibinde görev alıyor. İhaleler tamamen saydam olup ihalesiz iş yapılmıyor. 15 bin Dolarlık bedelin üstü hizmetler için açık ihaleler, altındaki hizmetler için direkt ihaleler yapılıyor.

2008-2015 programının projeleri şu anda tamamlanma aşamasında. 2016-2025 dönemi programıysa hazırlanma aşamasında. ADM bugüne dek 1538 km'lik yol projesi tamamlamış, Haziran 2016 itibarıyla 1800 km tamamlanmış olacak. Tamamlanacak kısımlar Rabat etrafında şehri bypass etmek için yapılan çevreyolu ve 1 km'lik asma köprü. Bu yol projesinin bir kısmı Nurol tarafından üstlenildiği ve Nurol'un kendi kısmının %99'unu tamamladığı ifade edildi.

Devletle yapacakları ikinci anlaşma 400 km'lik yeni otoyol yapımını kapsayacak ve bu projenin bir kısmı PPP ile gerçekleştirilecek.

10 Mayıs 2016 Salı, Rabat

Teçhizat, Ulaştırma ve Lojistik Bakanlığı ile Toplantı

Teçhizat, Ulaştırma ve Lojistik Bakanlığı Katılımcıları

1	Moha Hamaoui	Genel Konsey Başkanı
2	Asmaa Benslimane	Bakan Danışmanı
3	Hafida El Benna	Bakan Danışmanı
4	Dounia Houssini Squali	Stratejik Çalışmalar Bölüm Yöneticisi

2007 yılında Karayolları ve 2013 yılında Denizcilik konularını ele almak üzere Türkiye ve Fas arasında Karma Ekonomik Komisyon toplantıları gerçekleştirildiği bilgisi paylaşıldı. İki ülke arasında özellikle yol, liman, havayolu deniz yolu, altyapı ve taşımacılık alanında işbirliğinin artması için girişimler mevcut.

Son 20 yılda Fas'ta Kralın inisiyatifiyle sosyal ve ekonomik reformlar yaşanmaktadır. 2011 yılında Anayasada revizyonlar yapıldı. Aynı zamanda sektörel revizyonlar kapsamında teçhizat, ulaştırma ve liman konularında da revizyonlar gerçekleştirildiği bilgisi paylaşıldı. Örneğin havacılık konusunda "Open Sky" stratejisi, yol yasası reformu, taş ocakları reformu, şantiye politikası gibi. 2030 yılı Liman Stratejisi, 2035 yılı Yol Stratejisi, 2035 yılı Demiryolu Stratejisi oluşturulmuş durumda.

2030 yılı Liman Stratejisi kapsamında 6 milyar dolarlık bütçe ayrılmış durumda; liman trafiğinin 3 katına artması hedefleniyor ve 5 yeni liman yapılması söz konusu. Bu strateji dahilinde Türk firmalarına oldukça önemli görevler düştüğü, STFA'nın Faslı bir ortak ile 2 limanın inşaatında yer aldığı ifade edildi; Bunlardan biri inşaatı devam eden Safi Limanı diğeri ise henüz inşaatı başlayacak olan ve kuzeyde yer alan NATO limanı. 2035 Yol Stratejisi sayesinde Fas'ın yol ağı diğer bölge ülkelerine göre daha ileri ve birkaç yıl içinde ilk hızlı trenin getirilmesi planlanıyor.

Hızlı tren projelerine büyük önem vermekteler ve Fas'ın büyük şehirlerinin hızlı tren ile birbirine bağlanmasını planlamaktalar. Tüm şehirlerde tramvay ile ulaşım sağlanması hedefleri kapsamında Rabat ve Kazablanka'da tramvay hatlarının yapıldığı ve ek hatların ekleneceği bilgisinin yanı sıra Marakeş, Fes ve Tanger gibi büyükşehirlerde de tramvay hatlarının çalışmalarının devam ettiği bilgisi paylaşıldı.

Fas'ın Batı Afrika'ya ciddi know-how transferi yaptığı ve bu kapsamda Türkiye ile işbirliği yapılabileceği belirtildi.

Fas 2015 yılında PPP yasasını çıkardı ve uygulama kararnamesi de yayınlanmış durumda. Tüm stratejilerin gerçekleştirilmesinde PPP modeli ile ilerlemek istiyorlar ve bu kapsamda Türk firmaların bu yasaı yakından takip etmesi gerektiğini ifade ettiler. Bu yasa ile iş almanın ve yapmanın kolaylaştırılmasının hedeflendiği, ihalelerin saydamlaştırıldığı ve dünyanın her yerinden yatırımcıları çekmeyi planladıkları belirtildi.

Bakanlığın sitesinden ihalelerle ilgili tüm bilgilere ve ihale duyurularına ulaşılabilir.

www.equipmenttransport.gov.ma

Fas Konut ve Şehircilik Bakanlığı ile Toplantı

Konut ve Şehircilik Bakanlığı Katılımcıları

1	Nabila El Merini	Gayrimenkul Direktörü
2	Najia Horri	Gayrimenkul Direktör Vekili
3	Bouchra Mountacir	Mülk Edinme Daire Başkanı
4	Hind Benzha	Yüksek Mimar

Türkiye'deki TOKİ benzeri faaliyetler sürdürüyorlar. Fas'ta sosyal konutların yapımı ve halka arzı konusunda devlet destekleri sağlanıyor. Bankacılık sistemi uzun süreli borçlanmaya uygun olmadığı ancak bu konuda çalışıldığı ifade edildi.

Fas'ın konut inşaatı kapasitesinin yıllık 200 bin konut olduğu bilgisi verildi. Devlet eliyle özel sektöre bugüne kadar 500 bin toplu konut inşaatı

yaptırılmasına rağmen 800 bin konut açığı mevcut. Yapılan anketlere göre ise 1,5 milyon Faslı evlerini değiştirmek istiyor.

Fas devleti kamu inşaat firmalarını Al Omrane Holding adı altında birleştirerek TOKİ benzeri bir yapı oluşturduğu ve Holding'in arazileri geliştirip özel sektörün talebine göre yerler verdiği ya da finansmanla gelen projelerde özel düzenlemeler yaparak projeye göre özel teşvikler sağlayabildiği bilgisi paylaşıldı. Toplu konutların genelde 80-150 m2 arasında projelendirildiği ifade edildi.

Bugüne dek yapılan toplu konut inşaatlarını mimari açıdan güzel olmayan, tek düze, yeşil alandan yoksun ve donatı tesisleri yetersiz olarak değerlendirmekteler. İş Konseyi üyelerinin bugüne dek

gerçekleştirdikleri toplu konut projeleri tarzındaki projeleri kendi ülkelerinde de görmek istediklerini belirttiler.

Ulusal Elektrik ve Su İdaresi (ONEE) ile Toplantı

Ulusal Elektrik ve Su İdaresi Katılımcıları

1	Dr. Asma El Kasmi	İşbirliği ve İletişim Müdürü
2	Hind Maatouk	İşbirliği ve Ortaklık Daire Başkanı
3	El Houssin Zidouri	Tasarım Daire Başkanı

1963 yılında enerji üretimi ve iletimi faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere kurulan ONEE'nin faaliyetleri çevre, planlama ve fizibilite, içmesuyu temini ve dağıtımı, kanalizasyon, su ana iletim hatları, su (içmesuyu ve atıksu) kalite kontrolü, elektrik üretim, iletim, dağıtım, pazarlama ve bu konularda yapılacak işbirlikleri, yenilenebilir enerji, yüksek ve orta gerilim hatları olarak belirtilebilir. Elektrik üretimi konusunda Fas'taki tek operatör ve elektrik dağıtımının da %50'sini gerçekleştirmekte. Kalan %50 ise özel şirketler ve belediyelerce gerçekleştirilmekte. Barajlar ve hidroelektrik santrallerle ilgili tüm mühendislik işleri, pompalar, rezerv tesisleri, su iletim ve arıtma tesisleri, atıksu şebekeleri, atıksu arıtma tesisleri ve işletme hizmetleri ONEE'nin çalışma alanına giriyor.

Fas'ın mevcut toplam kurulu gücü 8 bin MW ve bu gücün yaklaşık %30'u yenilenebilir kaynaklardan elde edilmekte. Hidroelektrik kapasitesi 1770 MW ve hidroelektrik potansiyeli tamamı ya kullanılıyor ya da projelendirilmiş ve ihale sürecinde. 2020 yılı itibarıyla hidroelektrik santrallerin gücünün 2 bin MW'a ulaşması planlanmakta. Ayrıca, 464 MW gücünde pompa depolamalı santrali mevcut ve 250 MW'lık bir pompa depolamalı santral projesinin de yapılması hedeflenmekte. 2030 yılı itibarıyla hem güneş hem de rüzgar enerjisi kapasitesinin 2 bin MW'a çıkartılması planlanmakta.

Fas'ın yıllık enerji üretimi yaklaşık 29 bin GWh ve bu enerjinin sadece %12'si yenilenebilir kaynaklardan elde edilmekte.

ONEE, Fas'ın yıllık içme suyu ihtiyacının %90'ını (1.093 milyon m3/yıl) sağlamak ve 663 yerleşim merkezinde 1,9 milyon müşteriye su dağıtımını sağlamak. Fas'ta kentsel alanların %100'ü, kırsal alanların %95'inin içme suyuna erişimi mevcut. 1995 yılında bu oran sadece %15 olarak tespit edilmiş.

102 kentte ve belediyede 980 bin müşteriye (4,3 milyon nüfus) kanalizasyon-atıksu hizmetleri sağlanmakta. 81 adet atıksu arıtma tesisi ve 3 bin km'lik kanalizasyon şebekesi mevcut. Kanalizasyon şebekeleri üzerinde 125 adet pompa istasyonu mevcut ve şebekeye %86 oranında bağlantı var. 2015 yılı sonunda arıtma oranı %67 olarak gerçekleştiği bilgisi paylaşıldı. Atıksu arıtma tesisleri maliyetlerini düşürecek teknolojilere ihtiyaçları olduğunu ve atık çamurlarının değerlendirilmesi konusu ile ilgilendikleri ifade edildi.

2015 yılında toplam 380 milyon Avro yatırım gerçekleştirildiği bilgisi verildi.

2016-2020 dönemi için 2.34 milyar Avro yatırım yapılması öngörülmekte. Bu yatırımın 1.43 milyar Avroluk kısmı 2800 km yeni boru hattına tekabül edecek kent içmesuyu projelerine, 0.42 milyar Avroluk kısmı 400 bin kişiye hizmet ulaştıracak şekilde kırsal bölgeler içmesuyu projelerine ve 0.49 milyar Avroluk kısmı ise 60 adet yeni arıtma tesisi, 1500 km yeni boru hattı ve 170 bin m3/gün ek arıtma kapasitesi ile atıksu projelerine yönlendirilecek.

2016-2020 döneminde 8 adet yeni içmesuyu arıtma tesisi ve 5 adet deniz suyundan su arıtma tesisi yapımı planlandığı bilgisi paylaşıldı. Fas'ın suyunun hızla tükendiği, eskiden yeşil bir bölge olan Fas'ın giderek çölleştiği ve önlem alınmasına ihtiyaç duyulduğu bilgisi paylaşıldı. Aynı dönemde "aktive edilmiş çamur – activated sludge" ve doğal lagün – natural lagoon" teknolojilerini kullanarak işletmeye almayı planladıkları, kapasiteleri 10 bin ila 17.600 m3/gün arasında değişen 7 adet atıksu arıtma tesisi mevcut.

Ülkede küçük ve ucuz arıtma tesislerine ihtiyaç olduğu ve paket proje şeklinde küçük bir tesisin şehirlerde uygulanması ile ilgili çalışmalar yürüttüklerini ifade ettiler.

Bouregreg Ajansı ile Toplantı

Bouregreg Ajansı Katılımcıları

1	Loubna Boutaleb	COO
---	-----------------	-----

Rabat ve Sale şehirleri arasından geçerek Atlantik Okyanusuna dökülen Bouregreg Nehri çevresinde yoğun nüfus yerleşimi mevcut. Vadi içerisinde ve sağ ve sol yakalarda önemli kentsel gelişim projeleri yürütülmekte. Bu projeler, ulaşımı kolaylaştıran yollar, köprüler, tüneller, tramvay hattı, alışveriş merkezleri, kültür merkezleri ve yeşil alan çalışmalarını kapsamakta.

Bouregreg Vadisinin düzenlenmesinden sorumlu olan Bouregreg Ajansı 2006 yılında kurulmuş olup proje alanı 17 km. uzunluğunda ve 6000 hektar alana yayılmış durumda. Ajansın kuruluşunun en önemli amacı ekolojik sebepler olarak gösterilebilir. Rabat ve Sale şehirlerinin atık suları 15 yıl önce nehri ciddi derecede kirletmiş. Nehrin temizlenmesini sağlamak, nehirde tekrar taşımacılık yapabilmek ve nehri zararlı atıklardan koruyabilmek için kurulan Ajans, atıksu boşaltımlarının nehri kirletmemesi için gerekli arıtma tesisleri ve düzenleme çalışmalarını gerçekleştirmekte ve ayrıca nehir ağzına bir marina inşa ederek arazi yeşillendirme çalışmalarını sürdürmektedir.

Proje 6 ayrı bölüme ayrılmış durumda:

1. Marina, konutlar, oteller, ofis binaları ve dinlenme alanlarının yer aldığı nehir ağzına yakın Bab Al Bahr Bölgesi Projesi.
2. Al Sahat Al Kabira Bölgesi. Bab Al Bahr bölgesinin akış yukarısındaki bu bölgede binalar, konutlar, kültür merkezleri yer almakta. 2014 yılında çalışmalara başlanan bu bölgede projesi ünlü mimar Zaha Hadid tarafından hazırlanan ve 170 milyon dolar tutarındaki Büyük Rabat Tiyatrosunun yapımı devam etmekte. 1800 kişilik kapasiteye sahip bu tiyatronun yanında 7000 kişilik bir açık hava tiyatrosu ve restoran, kafe, mağazalar ve sergi alanı yer alacak. Ayrıca, Ulusal Kütüphane, Arşiv Merkezi, Sanat ve Kültür Merkezi gibi çeşitli yapılar da bu bölgede yer alacak. Bu bölge aynı zamanda bir Fas bankasına ait 250 mt. Yükseklikte bir binaya ev sahipliği yapacak.
3. Nehrin yukarı bölümünde “Kasbat Abi Raqraq” Bölgesi geniş bir yerleşim alanı olarak planlanmakta.
4. Nehrin yukarı bölümünde yer alan “Sahrij El Oued” bölgesinde, Abu Dhabi ile ortak gerçekleştirilecek geniş bir golf sahası yatırımına ve yeşil alan planlanmakta
5. ve 6. aşama projeler, nehrin daha yukarı kesiminde özel arsa sahipleriyle birlikte yenilikçi kentleşme bölgeleri oluşturulması kapsamında “Al Mozah Al Kebir” ve “Les Belvederes H’ssaine” bölgeleri olarak projelendirilmesi öngörülmektedir.

Tüm bu projelerde Türk teknik müşavirlik ve müteahhitlik firmalarının yer alması için zaman geçmiş görünüyor ancak devam eden inşaatlarda, Türk müteahhitlik firmalarının ilgilenebileceği özel konular olabileceği değerlendirilmektedir.

11 Mayıs 2016 Çarşamba, Kazablanka

Fas Ulusal Mütahhitler Birliği – Federation Nationale du Batiment et des Travaux Publics (FNBTP) ile Toplantı

Fas Ulusal Mütahhitler Birliği Katılımcıları

1	Ikram Alaoui Adouri	İletişim ve Bilgi Teknolojileri Yöneticisi
----------	----------------------------	---

Fas'ta faaliyet gösteren müteahhitlik firmalarının sayısı yaklaşık 5 bin olup bunların 2 bini FNBTP üyesi. Federasyonun kuruluş amacı bu müteahhitlerin birbirleriyle ve müşterileriyle ilişkilerinde verimliliği arttırmak olarak belirtildi. İnşaat sektöründeki kayıt dışı çalışmanın oranının oldukça yüksek olduğu, kendilerine üye olmayan küçük çaplı birçok firmanın bulunduğu ifade edildi.

Enerji, yol, demiryolu, liman ve toplu konut üzerine yatırımların önemli boyutta yoğunlaşacağı, bu kapsamda yerel firmalarla ortaklıklar kurmanın faydalı olacağının altı çizildi.

Fas'ta inşaat sektöründe faaliyet gösteren ve FNBTP tarafından hazırlanan, çeşitli alt sektörlerdeki firmaların iletişim bilgilerini içeren kitapçığın soft versiyonu DEİK'ten temin edilebilir.

İhale ilanları web sitelerinde yayınlanmakta. www.fnbtp.ma

Ayrıca kamu ihale kuruluşunun web sitesinin de takip edilmesinde fayda var.

www.marchespublics.gov.ma

Casa Amenagement ile Toplantı

Casa Amenagement Katılımcıları

1	Sanaa Benyoussef	Genel Müdür Yardımcısı
---	------------------	------------------------

Casa Amenagement, Kazablanka şehrinin kentsel gelişim projelerini gerçekleştirmek amacıyla 2009 yılında kurulmuş bir kamu şirketi. Kentin sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik gelişimine yönelik planlama ve proje çalışmaları yapmaktadır. Projelerin finansmanı için kaynak sağlamakta, masterplan, fizibilite, ihalelerin hazırlanması, yürütülmesi ve proje yönetimi gibi çalışmalar gerçekleştirmekte.

Yürütülen projeler, kültür, dinlenme ve spor tesisleri; parklar ve çevresel düzenleme çalışmaları, yerüstü ve yeraltı otoparkları, peyzaj projeleri, alışveriş merkezleri, ticaret bölgeleri, endüstri bölgeleri, arkeolojik park düzenlemesi, hayvanat bahçesi, kıyı şeridinin düzenlemesi, kentsel ulaşım projeleri, tüneller, altgeçitler ve kentin taşkından korunması gibi projeleri kapsamaktadır.

Gerçekleştirilen projeler arasında Kazablanka'nın Oued Bouskoura nehri sularının oluşturduğu taşkınlardan korunması için taşkın sularının bir tünelle denize atılması yer alıyor. Türkiye'den Makyol firmasının çalıştığı projede 6.5 km uzunlukta ve 5.5 m çapındaki tünel TBM (Tünel Delme Makinası) kullanılarak açılmakta. Ayrıca, Kazablanka tramvay ihalesinin Yapı-Merkezi firması tarafından kazanıldığı bilgisi paylaşıldı.

Yerli firmalara uygulanan %15'lik fiyat avantajının uluslararası müşavirlik işlerinde uygulanmadığı belirtildi. İhalelere yoğunlukla Fransız müşavirlik firmalarının katıldığı ayrıca Avustralya, Portekiz ve İspanyol firmalarının da faaliyetleri olduğu belirtildi. Ayrıca, referans listesi oluşturduklarını, bu kapsamda firmaların kontak bilgilerini iletmelerinin önemli olduğu ifade edildi. İhaleler herkese açık şekilde, davet olmaksızın yapılmakta. Özellikle gazete ve büyükelçiliklere iletilmekte ihale bilgileri.

Zone d'Activités Commerciales Médiouna projesini PPP ile gerçekleştirmek istediklerini ve yatırımcı arayışı içinde oldukları bilgisini verdiler.

İhale duyurularına web sitelerinden ulaşılabilir. <http://www.casa-amenagement.ma/>

Fas Sahrası Amenajman Ajansı ile Toplantı

Fas Sahrası Amenajman Ajansı Katılımcıları

1	Sidi Ahmed Hormatallah	Başkan
---	---------------------------	--------

Fas Sahrası 650 bin nüfuslu, çoğunluğu çölden oluşan 266.000 km² 'lik bir alan kaplamaktadır. 1975 yılında "Yeşil Yürüyüş" olarak adlandırılan, Fas Kralının emriyle Fas'ın güney sınırını aşan silahsız 350 bin Faslının yürüyüşü ile Batı Sahra Fas sınırlarına dahil edilmesi ile Birleşmiş Milletler

nezinde problemli bir konu haline geldi. BM ve Cezayir gibi komşu ülkeler şu anki durumu işgal olarak görmektedirler. Gelecekte olası bir referandumda orada yaşayan nüfusun Fas ile bütünlüğünün devamına yönelik bir karar vermesi amacıyla Kral bölgeye yatırım yapmakta ve bölgenin gelişimini desteklemektedir. Diğer taraftan Fas Krallığına karşı aktivitelerde bulunan ve çeşitli ülkeler tarafından desteklenen bir yapılanma da mevcut.

Fas Sahrası 3 bölgeye ayrılmaktadır ve 2016-2020 yılları arasında Kral'ın her üç bölgeye de 7 milyar dolar tutarında yatırım sözü bulunmaktadır. Bu yatırımlar kapsamında 700 km'lik yol inşaatı ve mevcut 600 km'lik yolun rehabilite edilmesi, 2 adet uluslararası liman yapılması, 5 bin ha alanın tarım yapılması için ayrılması ve sulama sistemleri planlanması, deslinization projeleri ile deniz suyunun tatlı suya çevrilmesi üzerine tesisler yapılması, sağlık ve turizm projeleri söz konusu olduğu bilgisi paylaşıldı. Ayrıca, projelendirme, master plan ve fizibilite için de bütçe ayrılmış olduğu bilgisi verildi. Bölgenin kendine ait bir yatırım ajansı bulunmakta ve yatırımlar bu ajans tarafından yönetilmektedir. Bahsedilen yatırımlar kapsamında önümüzdeki dönemde Türk firmaları için ciddi iş imkanları oluşabileceği değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirmeler

Ülkede Türkiye'ye yönelik pozitif bir algı mevcut. Fas televizyonlarında yayınlanan Türk dizileri de Fas halkında sempati yaratmış vaziyette. Heyet ziyareti kapsamında görüşülen tüm kurumlardan olumlu ve samimi geri bildirimler alındı.

Krallık rejimi halk tarafından benimsenmekte ve halk Kral'dan ve Kral'ın yapmış olduğu sosyal proje yatırımlarından memnun. Kısa ve orta vadede siyasi istikrarsızlık görünmemekte.

Önümüzdeki dönem yatırımlarında PPP modeli ön plana çıkacak.

Türk malı ürünler halk tarafından kaliteli olarak görülüyor ve tercih ediliyor.

Ülkede güvenlik, sağlık, konaklama, ulaşım, beslenme gibi çalışma hayatında sorunlar yaratabilecek konularda herhangi bir sorun görünmemektedir. Yasal mevzuatın da oturmuş olması nedeniyle güvenlik risklerinin minimumda olduğu bir ülke.

Vergi oranları göreceli olarak Türkiye'den yüksek ve kar ülke dışına çıkarılırken kesintiye uğramakta. Bu durum karlılığı düşüren bir durum olarak değerlendirilebilir.

Yerel firmalarla ortaklık ve Fransızca bilen personelin istihdamının gerekli olduğu değerlendirilebilir.

Faydalı Adresler

T.C. Rabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği

Adres: Turkish Embassy Office of the Commercial Counsellor 4, Rue Tiflet Hassan
Rabat/MAROC

Tel: +212 537 76 76 01

Faks: +212 537 76 76 42

E-mail: rabat@ekonomi.gov.tr

T.C. Kazablanka Ticaret Ataşeliği

Adres: Turkish Embassy Office of the Commercial Counsellor
Angel Boulevard d'Anfa et Rue d'Algerie, 2 eme etage, appt. 1
Casablanca MAROC

Tel: +212 522 27 67 57

Faks: +212 522 27 67 62

E-mail: kazablanka@ekonomi.gov.tr

Fas Girişimciler Genel Federasyonu

Adres: 23, Bd. Mohamed Abdou, Quartier Palmiers. 20340 - Casablanca - Morocco

Tel: +212 522 99 70 00

E-mail: cgem@cgem.ma

Web site: www.cgem.ma

DEİK / Uluslararası Teknik Müşavirlik İş Konseyi

A. Nil Osmanoğlu

Adres: River Plaza, Büyükdere Cad. Bahar Sok. No: 13/9-10 Levent İstanbul

Tel: 0212 339 5020

Faks: 0212 339 5065

E-mail: nosmanoglu@deik.org.tr, utm@deik.org.tr